

Politické strany moderní Evropy

Maxmilián Strmiska, Vít Hloušek,
Lubomír Kopeček, Roman Chytilík

Analýza stranicko-politických systémů

Skandinávie

Lubomír Kopeček

Na severu Evropy se v průběhu moderních dějin vyvinulo zajímavé a od jiných částí Evropy značně odlišné společensko-politické uspořádání. Někdy se v této souvislosti hovoří přímo o *severském modelu*, jenž spojuje pět států regionu – Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Švédsko. K jeho základním prvkům patří rozsáhlý sociální stát (welfare state). V tamních podmínkách se rozvinul do větších rozměrů než ve většině západoevropských států. Hlavní éra jeho expanze spadá do období po druhé světové válce, ovšem objevuje se už od třicátých let 20. století, někdy i dříve. K specifickým rysům, jimiž se skandinávský sociální stát vyznačuje, patří masivní státní zásahy do ekonomiky a rozsáhlý veřejný sektor zaměstnávající velký počet osob především v sociální a vzdělávací sféře. Dále pro skandinávský model sociálního státu byla v minulosti charakteristická vysoká unifikace sociálních rozdílů, plná zaměstnanost a velká progresivita zdanění, umožňující financovat rozsáhlý sociální systém. Pojil se s tím silný korporativismus (úzká vazba mezi státem a centralizovanými zájmovými organizacemi), kulturní homogenita plynoucí z absence větších národnostních a náboženských menšin (s výjimkou Finska) a také vysoká koheze elit. Celkovým efektem této konstelace bylo rozvinutí a propracování *politiky konsenzu*, jež se pro severský model stala charakteristickou.

Nastíněné sociálně-politické uspořádání ovšem začalo procházet od sedmdesátých let 20. století rozsáhlou proměnou. Její příčinou byla ekonomická krize, ovlivněná přílišnou nákladností a redistributivností místních sociálních systémů. Výsledkem byla pozvolná a opatrná transformace, jež probíhá dodnes. Vliv to samozřejmě mělo i na politiku konsenzu. Na její úkor došlo k zvýšení soutěživosti místní politiky.

Obrátíme-li pozornost k alespoň některým základním rysům skandinávských politických systémů, zjistíme, že mezi nimi lze identifikovat jak analogie, tak odchylky. Zatímco Švédsko, Dánsko, Norsko a Island fungovaly v průběhu 20. století jako **parlamentní demokracie**, Finsko kombinovalo parlamentarismus se silnou prezidentskou mocí, což místní systém posouvalo směrem k **semiprezidentské demokracii**. Ke změně došlo až na přelomu 20. a 21. století, kdy se i Finsko přiblížilo v podobě politického režimu ostatním zemím regionu. Podobně všech pět států v současné době používá pro parlamentní volby *poměrný volební systém* s vysokou mírou proporcionality. Švédsko, Dánsko, Norsko a Finsko jej zavedly už v prvních dvou desetiletích 20. století. Island tak učinil až na konci padesátých let 20. století.

Pětistranický skandinávský model?

Jak vypadala a jak se měnila podoba místních systémů stran? Pro **první fázi** vývoje místních stranických systémů v posledních desetiletích 19. století byl typický **bipartismus**. Jednalo se zpravidla o soutěž dvou volných aliancí – konzervativců reprezentujících „držitele moci“, tj. aristokratické, byrokratické a obchodnické městské vrstvy, s liberály, kteří zastupovali „uchazeče o moc“, tedy neprivilegované skupiny sedláků, nájemců, radikální městské inteligence. Stranická identifikace ale byla u konzervativců i liberálů poměrně slabá. Souviselo to s nízkou institucionalizací obou politických platforem, které se vyznačovaly velmi volnou organizační strukturou. Skandinávské stranické systémy tedy byly v tomto období pouze *slabě strukturované*.

V Dánsku a Švédsku měla stranická soutěž obou seskupení primárně sociálně-ekonomický, popřípadě urbánně-rurální základ. Naproti tomu v případě Norska a Finska „do hry“ vstupovaly ještě otázky národního, jazykového a kulturního charakteru dané *periferním postavením těchto zemí*. Z pohledu konceptu konfliktních linií Steina Rokkana se jednalo o vliv konfliktu mezi centrem a periferií (Lipset – Rokkan, 1967: 98–99). Podobně jako v Norsku a Finsku vypadala situace na Islandu. Zde ale míra *strukturovanosti* stranického systému byla výrazně slabší než v ostatních severských zemích, což ztěžuje možnou identifikaci stranických aktérů do začátku 20. století.

Vzestup sociální demokracie jako reprezentanta dělnického hnutí na přelomu 19. a 20. století vnesl do stranické soutěže nový fenomén **masové organizace**, který postupně začali napodobovat ostatní straniční aktéři. Charakter stranické soutěže se v důsledku toho začal měnit. Zavedení všeobecného volebního práva a poměrného volebního systému potom definitivně posunulo místní systémy stran k **multipartismu a druhé fázi vývoje**. Struktura skandinávských stranických systémů nabyla pevné a stabilní podoby. Někdy se v tomto období hovoří o **pětistranickém systému** (formátu pěti stran),

který se stal pro skandinávské státy typický od dvacátých let 20. století (Berglund – Lindström, 1978; srov. Sundberg, 1999; Arter, 1999a). Na levici se prosadila **sociální demokracie**. Ještě více nalevo vznikla, zpravidla na konci první světové války nebo po jejím skončení, secesí od sociální demokracie revolučně naladěná **komunistická strana**. Napravo se potom vytvořily tři nesocialistické strany. Jednak **agrárníci**, kteří reprezentovali na konfliktní linii město–venkov zájmy venkova (rolníků). Dále dvě tradiční formace, **konzervativci a liberálové**, které se posunuly ve srovnání se svou dřívější pozicí v systému výrazně doprava.

Dominantní, v případě Švédska a Norska dokonce predominantní postavení v systému získali sociální demokraté. Stali se prakticky permanentní vládní stranou a rozhodujícím způsobem ovlivnili výstavbu sociálního státu. Konzervativci, liberálové a agrárníci se museli spokojit s postavením malých stran. Žádné z těchto stran se nepodařilo, na rozdíl třeba od britských konzervativců, vytvořit širokou politickou platformu, jež by byla schopna sociálním demokratům konkurovat. Nejslabším aktérem ve stranicko-politickém systému zůstala radikální levice (komunisté). Krajní pravice s určitou výjimkou Finska zůstala marginální a bez vlivu na stranicko-politický systém. Základní konfliktní linií v jednotlivých systémech se stala linie vlastníci–pracující.

Výše nastíněná představa pětistranického modelu je ovšem velmi obecná a schematická, což zdůrazňují i autoři, kteří s ní pracují (Elder – Thomas – Arter, 1988; Petersson, 1994: 30–34). Sensu stricto jí odpovídalo pouze Švédsko. Už v případě Dánska je diskutabilní, zda vůbec považovat komunisty za relevantní stranu, navíc vývoj místních liberálů a agrárníků se vyznačoval určitými specifiky. Podobně v Norsku se kromě pěti „základních“ stran úspěšně etablovala i křesťansky orientovaná formace, což demonstrovalo – netypicky pro skandinávské poměry v tomto období – vliv konfliktní linie církev–stát.

Ještě výrazněji se z pětistranického modelu vymyká Finsko a Island. Ve Finsku se nejenom etablovala významná regionálně-etnická formace reprezentující místní švédskou menšinu, ale především zde byli sociální demokraté slabší než v jiných skandinávských zemích a jejich volebním ziskům se výrazně blížili komunisté. Komunisté navíc měli ve finském stranickém systému zcela nestandardní postavení, jelikož se od šedesátých let 20. století stali dlouhodobě součástí vládních koalic. Navíc pro meziválečné Finsko byla příznačná přítomnost krajní pravice, nejdříve v podobě Lapuánského hnutí a později Lidového vlasteneckého hnutí (IKL).

Asi největší odchylku z hlediska podoby stranického systému vykazoval Island. Na rozdíl od ostatních skandinávských zemí došlo v místních poměrech k fúzi konzervativců s liberály a jako dominantní formace v systému se prosadila pravicová Strana nezávislosti. Sociální demokraté byli výrazně slabší a stejně jako v případě Finska se museli potýkat se silnou konkurencí komunistů. Islandský čtyřstranický systém potom dotvářeli místní agrárníci.

Přesto je především z didaktických i výzkumných důvodů využití konceptu pětistranického skandinávského modelu do určité míry užitečné. Umožňuje totiž nejenom ve zjednodušené podobě přiblížit podobu systémů stran v regionu, ale především zvýraznit rozdíly jednotlivých zemí. Dále poskytuje možnost přiblížit konvergenční působení sociálně-politických determinantů, jako byla (relativní) stabilita jednotlivých sociálních skupin a tříd (dělnictvo, zemědělci, vyšší městské vrstvy atd.), nebo poměrného volebního systému na místní stranické systémy. V neposlední řadě v nedogmatickém chápání jednotlivých stranických aktérů jako reprezentantů pěti odlišných stranických rodin – sociálnědemokratické, konzervativní, liberální, agrární a komunistické – usnadňuje analýzu skandinávských stranických spekter.

Důležitým fenoménem, jenž stojí u skandinávských stranických systémů za pozornost, byla jejich *mimořádná stabilita*. S ojedinělými výjimkami – jako byl např. vznik křesťanské strany v Norsku nebo Socialistické lidové strany v Dánsku, která ovšem ve stranicko-politickém systému v podstatě nahradila místní komunisty – se od dvacátých do začátku sedmdesátých let 20. století prakticky neměnila skladba stranického spektra. Ještě důležitější byla minimální voličská volatilita (fluktuace). Politické preference voličů se od voleb k volbám měnily pouze mírně, čemuž odpovídaly malé až minimální výkyvy podpory jednotlivých formací. Pevnost vazby mezi stranickými aktéry a jejich voliči spočívala v silném zakořenění stran v sociálním prostředí, které reprezentovaly.

Rozmrznutí skandinávských stranických systémů – průběh a důsledky

„Zamrznutí“ skandinávských stranických systémů nicméně bylo časově omezené. Od sedmdesátých let 20. století se zvyšuje voličská volatilita a na politickou scénu vstupují noví straničtí aktéři. Odstartovalo to novou, v pořadí už **třetí etapu ve vývoji skandinávských stranických systémů**. Obecným vysvětlením tohoto „rozmrznutí“ stranických systémů bylo uvolnění vazby mezi tradičními stranami a jejich elektorátem. Jednalo se o důsledek společenských proměn – úbytek agrárního a částečně i dělnického voličstva, vytváření nové, značně heterogenní střední třídy s jinými hodnotovými preferencemi, generační protest spojený se závěrem šedesátých let, expanze televize ovlivňující rozhodování voličů atd. Nemalou roli také zpravidla sehrála místní specifika, jak přibližují kapitoly k jednotlivým zemím.

Rychlost a podoba změn stranických systémů se u jednotlivých zemí významně lišily. Explozivní změny se odehrály v Dánsku, kde došlo v důsledku volebního zemětřesení v roce 1973 k zdvojnásobení počtu relevantních aktérů a voličská volatilita se oproti předchozím volbám drasticky zvýšila. Naopak

Švédsko jako nejklassičtější případ pětistranického systému zažilo v sedmdesátých a osmdesátých letech jen relativně mírné výkyvy voličské podpory. Až do konce osmdesátých let se navíc počet relevantních stran v systému neměnil. K zásadnímu zlomu – po viditelném náběhu ve volbách roku 1988 – došlo až v roce 1991. Ostatní země regionu lze vztáhnout k těmto krajním příkladům. Norsko bylo spíše blízké Dánsku, Finsko naopak Švédsku. Island prošel – především v důsledku zavedení otevřených primárních voleb – vlastním specifickým vývojem a je obtížné jej přiřadit k některému z naznačených směrů vývoje.

Nové, alespoň přechodně úspěšné stranické aktéry vstupující do volební arény lze rozdělit na několik skupin. První skupinu tvoří **radikálně pravicové, popřípadě protestně-populistické formace** kritizující přílišnou progresivitu zdanění a celkové nadměrné přerodělování. Byl to případ dánské nebo norské Pokrokové strany. Původní monotematický charakter obou zmíněných Pokrokových stran byl v průběhu následujících desetiletí rozšířen především o otázky imigrace. Velmi blízko k pokrokářům měla švédská Nová demokracie. Odlišnou formu protestu reprezentovala Finská strana venkova, jež vznikla odtržením od agrárníků. Kritizovala programový posun agrárníků od obhajoby zájmů venkova směrem k širšímu politickému zaměření. Současně obhajovala tradiční národní hodnoty. Ještě jinou formu protestu nikoli radikálně pravicového, ale centristického reprezentovali dánští Demokraté středu, kteří se ovšem z této skupiny nových stran silně vymykali.

Evangelické křesťanské politické strany představovaly druhou skupinu. Prosadily se ve všech skandinávských zemích s výjimkou Islandu. Až do sedmdesátých let 20. století byly s výjimkou Norska marginálními formacemi (právě norská „sesterská“ strana hrála důležitou patronskou roli při jejich vzniku). Obecným základem, na němž se tyto křesťanské formace vymezily, byla obrana – podle jejich názoru – ohrožených křesťanských hodnot a odpor proti pornografii, potratům a sekularizaci společnosti. Jejich působení se propojilo se silným morálním apelem. Na rozdíl od radikálně pravicových stran sice zpravidla zaujaly pouze pozici malých stran s několika málo procenty podpory. Ovšem jejich vcelku stabilní volební zisky jim zajistily relativně pevné postavení ve stranických systémech. Neprodělaly tak osud některých radikálně-pravicových formací, které zažily velké výkyvy volební podpory, někdy ústící až do úplné marginalizace (dánská Pokroková strana nebo švédská Nová demokracie). V závěru 20. století se u nich nicméně projevila zajímavá tendence mírného růstu jejich koaličního potenciálu. Etablování křesťanských politických formací demonstrovalo nové možnosti konfliktní linie církev–stát v severských poměrech, do té doby ve srovnání s jižní nebo západní Evropou téměř nepatrné.

Třetí skupinu stran tvořili **zelení** kladoucí do popředí témata ochrany životního prostředí a obecně environmentální problémy. Jejich vzestup souvisel s růstem počtu postmateriálně orientovaných voličů, a tedy se vzestupem

významu nové konfliktní linie materialismus–postmaterialismus. Na rozdíl od křesťanských a radikálně-pravicových formací, jejichž éra vzestupu většinou spadala do sedmdesátých let 20. století, se zelení prosadili později, až v průběhu osmdesátých let. Trvale se dokázali etablovat pouze ve Finsku a ve Švédsku. V Norsku a Dánsku zůstali marginální. Na Islandu přechodně převzal roli ekologické formace původně feministický Svaz žen, později pak Levicové hnutí zelených.

Tato situace je na první pohled paradoxní vzhledem k mimořádné frekvencii ekologických témat ve společensko-politickém diskurzu skandinávských zemí. Vysvětlení spočívá v *transformaci identity některých původně radikálně levicových skandinávských stran*. Typický je příklad dánské Socialistické lidové strany založené bývalými komunisty, která opustila původní rigidně marxistickou orientaci a přidala důraz na ekologii. Vyplnila tím prostor, který by zřejmě jinak obsadili zelení. Podobným příkladem je norská Levicová socialistická strana. Rovněž ve Švédsku a Finsku sice bývalí komunisté rekonstruovali svou identitu, nicméně ani tato konkurence etablování zelených nezabránila. Vliv na omezený úspěch zelených měla také rychlost, s jakou mnohé etablované nejenom levicové, ale i pravicové formace přešly environmentální témata.

Ještě významnější změnu než transformace komunistické levice znamenala z hlediska významu ve stranických systémech **proměna agrárních stran**. Už od padesátých let 20. století postupně nahrazovaly své původní agrární zakotvení liberálně-centristickým kurzem. Souvisela s tím i změna názvu na *strany středu*. Důvodem byl úbytek rolnického elektorátu a vylidňování venkova. Programová změna proto směřovala k oslovení městského elektorátu. Dlouhodobá úspěšnost nové politické strategie byla ovšem různá. Ve finském a islandském případě nedošlo k zásadní změně jejich relevance. V dánském případě lze dokonce registrovat jejich výraznou expanzi determinovanou ovšem úzkým historickým sepětím místních agrárníků s liberalismem. Naproti tomu švédští a norští centristé voliče ztráceli.

Nutnost reagovat na sociálně-politické změny, především na zvolna mizející tradiční dělnické voliče, se nevyhnula ani sociálním demokratům. Jejich novou programovou volbu ovšem paradoxně zkomplikovala historická svázanost s rozsáhlým sociálním státem, jenž od poslední čtvrtiny 20. století prochází krizí. Pokusy reagovat posunem k „novým“, postmateriálně orientovaným voličům, o něž soupeřili s novými environmentálně zaměřenými formacemi, znejistily tradiční dělnický elektorát strany. Původní dělničtí voliči nejednou „přeběhli“ k radikálně pravicovým, resp. protestně-populistickým stranám, což způsobilo sociálním demokratům velké ztráty. Významně k oslabování postavení sociálnědemokratických stran přispívají i vnitřní neshody uvnitř většiny z nich, jež se odvíjejí od rozdílných názorů na evropskou integraci a EU. Sociální demokracie tak ve většině regionu dlouhodobě spíše ztrácí.

Závěrem tohoto stručného nástinu nejdůležitějších trendů ve skandinávských stranických systémech je třeba udělat krátkou poznámku k jejich soudobé typologizaci. V současnosti se dají všechny označit za *umírněné pluralismy* nebo se umírněnému pluralismu blíží. Na tomto hodnocení nic nemění ani určité výkyvy směrem k polarizovanému pluralismu v posledních desetiletích (zajímavý je v tomto směru zvláště případ Dánska). I Finsko, jež bylo Giovannim Sartorim historicky klasifikováno jako příklad polarizovaného pluralismu, byt' ne zdaleka „čistý“, je dnes jednoznačně přiřaditelné k umírněnému pluralismu.

Švédsko

Lubomír Kopeček

Politický systém a jeho vývoj

Švédsko, na rozdíl např. od Dánska nebo řady zemí střední a západní Evropy, zažilo v novověku pouze krátkou éru panovnického absolutismu (v období 1680–1718). Místní stavovský parlamentarismus měl dlouhou politickou tradici. Navíc i liberalizace politického režimu proběhla velmi brzy, např. už roku 1766 byla zrušena cenzura. V roce 1809 byla přijata první moderní ústava země, v níž se silně odrážel vliv montesquieuovské doktríny o dělbě moci. V následujících desetiletích pokračovalo postupné rozšiřování občanských práv a svobod a rovněž bylo prostřednictvím volebních reforem postupně rozšiřováno volební právo a zmenšovány rozdíly při vytváření reprezentace jednotlivých stavů v parlamentu (*Riksdagu*).

V roce 1866 byl stavovský parlament nahrazen dvoukomorovým, přičemž obě komory měly formálně rovné pravomoci. Horní komora byla volena nepřímo prostřednictvím regionálních orgánů. Volební systém do dolní komory byl jednokolový většinový s jednomandátovými obvody. Všeobecné volební právo pro muže bylo zavedeno v roce 1909 a současně byl většinový volební systém nahrazen poměrným (ženám bylo všeobecné volební právo přiznáno v roce 1921). Posledním krokem k dovršení demokratizace politického režimu se stalo v roce 1917 *prosazení závislosti vlády na parlamentu*, přesněji na jeho dolní komoře, která si postupem času vydobyla větší politický vliv. Současně se prosadila zásada, že v případě, že žádná strana nedisponuje parlamentní většinou, náleží právo vytvořit vládu nejsilnější formaci v dolní komoře. Švédsko tak *cestou postupných kroků* bez vyhrocených otřesů a konfliktů provedlo demokratizaci politického režimu a současně položilo základy konsenzuálního přístupu k politice (srov. Rokkan, 1975: 587–588; Flora – Kuhnle – Urwin, 1999: 244–260). Nepřímo tomu napomohla trvalá neutralita země, která se – po ztrátě Finska ve válce s Ruskem v roce 1809 – stala alfou a omegou švédské zahraniční politiky a pomohla uchránit zemi před zásahy z vnějšku.

Soudobé Švédsko je parlamentní monarchií. Ústavou z roku 1974 byla minimalizována moc panovníka. Jeho role v politickém systému je symbolická a reprezentativní. Panovník disponuje minimem pravomocí a má ještě slabší postavení než jeho protějšek v Dánsku nebo v Norsku. Není ani formálně vrchním velitelem ozbrojených sil a nemá právo zákonodárné iniciativy. Nedisponuje také právem jmenovat předsedu vlády ani ostatní členy vlády. Je pouze hlavou státu a formálně jej řídí.

Už před přijetím ústavy z roku 1974 byly v roce 1970 dvě dosavadní komory parlamentu spojeny v jednu s 350 poslanci. Po volbách v roce 1973,

kteřé přinesly naprostou rovnováhu mandátů mezi levicí a pravicí, byl jejich počet snížen o jeden na liché číslo 349. Předsedovi parlamentu (*talman*) náleží pravomoc jmenovat kandidáta na premiéra, ať už po volbách, nebo po vyslovení nedůvěry stávajícímu premiérovi. Tento akt se odehrává na základě konzultace s představiteli jednotlivých poslaneckých klubů. O takto jmenovaném kandidátovi poté hlasuje parlament. Premiérský kandidát je neúspěšný pouze v případě, když proti němu hlasuje nadpoloviční většina všech poslanců. Není tedy vůbec nutná existence většiny, která by jej podporovala. V případě odmítnutí kandidáta může být stejnou procedurou vybírán až čtyřikrát, přičemž při neúspěchu i posledního pokusu je Riksdag rozpuštěn a jsou vypsané nové volby.

Parlament může vyslovit nedůvěru nejenom vládě jako celku, ale i jejím jednotlivým členům. V případě vyslovení nedůvěry premiérovi odstupuje celá vláda. K vyslovení nedůvěry je vždy zapotřebí absolutní většiny poslanců parlamentu. Celkově tedy švédská ústava preferuje poměrně silné postavení premiéra. Pozice premiéra je ovšem slabší než např. pozice německého kancléře (švédská ústava nezná konstruktivní vyjádření nedůvěry) nebo britského premiéra. Vzhledem k tomu, že éra predominance sociálních demokratů patří už několik desetiletí minulosti a spíše roste fragmentace stranického systému, nemá premiér šanci se opřít o parlamentní většinu tvořenou jednou stranou. Typická současná vládní situace – existence menšinových kabinetů – pak vyžaduje, aby premiér byl schopným a pro opozici přijatelným vyjednavatelem (srov. Jahn, 1997: 93–98; Grzybowski, 1998: 93–95).

Volební systém do jednokomorového Riksdagu je vysoce proporční. Parlamentní zastoupení získá strana, která dosáhne na celostátní úrovni minimálně 4 % hlasů, nebo na úrovni některého z několika desítek volebních obvodů alespoň 12 % hlasů. Ve volební praxi je klíčová první klauzule. Volební období parlamentu bylo do roku 1970 čtyřleté, v letech 1974–1994 bylo zkráceno na tři roky, aby po volbách roku 1994 došlo k návratu zpět ke čtyřem letům.

Vývoj stranického systému

V první fázi vývoje stranického systému v posledních desetiletích 19. století fungoval ve Švédsku bipartismus. Ovlivňovalo to používání většinového volebního systému a omezenost volebního práva majetkovým cenzem. Pravici v systému reprezentovali konzervativci, levici liberálové. Tento prvotní bipartismus se ovšem už na přelomu 19. a 20. století v důsledku úspěšné volební expanze **Sociálnědemokratické dělnické strany** (*Socialdemokratiska Arbetarepartiet*, SAP) začal měnit v tripartismus. SAP byla založena v roce 1889 jako politický reprezentant odborů a v následujících desetiletích fungovala v úzké symbióze s nimi (přesněji s Konfederací odborových svazů – LO). Velký vliv na

další vývoj stranického systému měl organizační model sociální demokracie. Strana byla budována jako *masová* politická formace, která dokázala úspěšně voličsky mobilizovat dělnictvo.

Konzervativce a liberály, kteří působili jako volná politická seskupení, to přimělo k organizační restrukturalizaci. Jejím výsledkem bylo vytvoření pevnější a stabilnější teritoriální struktury. V roce 1902 tak vznikla **Liberální lidová strana** (*Folkpartiet Liberalerna*, Fp). Její program se orientoval na garanci občanských a politických práv a proti zasahování státu do ekonomiky. Na začátku meziválečného období sice stranu postihl rozkol v důsledku sporu okolo otázky *prohibice* (konflikt antiprohibičního s prohibičním křídlem strany), nicméně v roce 1934 došlo k jejímu znovusjednocení. V roce 1904 byla založena konzervativní **Pravicová strana** (*Högerpartiet*, Hp). Její program vycházel z obhajoby soukromého podnikání a klasických konzervativních hodnot. V roce 1910 pak vznikla poslední nesocialistická formace – **Agrární strana** (*Bondeförbundet*, Bf), jež reprezentovala zájmy švédského venkova.

Od voleb roku 1914 připadla sociální demokracii pozice největší politické formace ve stranicko-politickém systému, což byl důsledek zavedení všeobecného volebního práva. Současná změna volebního systému z většinového na poměrný ale zabránila marginalizaci ostatních stran a umožnila jim zachovat si parlamentní zastoupení, které proporcionalně odpovídalo podpoře voličů. Znamenalo to definitivní **přechod k multipartismu a druhé etapě ve vývoji stranického systému**. Pátou stranou v systému s ukotvením nalevo od sociální demokracie se stala **Komunistická strana** (*Kommunistiska Parti*, KP). Založilo ji odtržené křídlo radikálních sociálních demokratů v roce 1917 původně pod názvem Levicová sociálnědemokratická strana (k přejmenování došlo v roce 1921). Komunistická strana se ovšem nedokázala příliš prosadit a zůstala volebně nejslabší ze všech pěti stran v systému.

Od dvacátých let 20. století se tento formát pěti stran díky pevnosti a neměnnosti vazby mezi stranami a jejich voliči dlouhodobě stabilizoval, terminologií Steina Rokkana **zamrzl** (Lipset – Rokkan, 1967). Z hlediska rozložení voličské podpory drtivě vedli sociální demokraté, kteří pravidelně ve volbách do dolní komory získávali téměř polovinu hlasů (výjimečně i mírně více – ve volbách v letech 1938 a 1968 překročili 50% hranici). Od roku 1932 vládli nepřetržitě několik desetiletí, což vedlo k označení Švédska jako stranického systému s dominantní (převládající) stranou (podrobněji níže). Teprve v sedmdesátých letech se v důsledku pozvolného rozmrazání systému a překonávání rozporů mezi nesocialistickými stranami podařilo vytlačit sociální demokraty opakovaně do opozice. Přibližně v této době začíná **třetí fáze vývoje systému**. Proměna podoby systému ovšem probíhala velmi pomalu. K úspěšné expanzi nových stranických aktérů došlo až na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, tedy se značným zpožděním vůči ostatním skandinávským zemím.

Éra „zamrznutí“ systému a predominance sociálních demokratů

Dlouhá éra vysoké voličské stability od dvacátých do šedesátých let 20. století byla silně podmíněna organizačním modelem jednotlivých stran. Nejpropracovanější organizací měla sociální demokracie propojená s odbory – odborové svazy byly jejími kolektivními členy. Díky tomu měli odboráři v sociální demokracii klíčový význam. Odbory také představovaly pro SAP největší zdroj financí. Stranická a odborová elita byly úzce personálně provázány. Mělo to značný význam pro vytvoření konsenzuálních mechanismů sociálního vyjednávání poté, co sociální demokracie zasedla ve vládě (Aylott, 2003: 370–371). SAP si dokázala díky odborářské podpoře vytvořit rozsáhlou a disciplinovanou voličskou základnu mezi dělnictvem, které na začátku dvacátých let 20. století tvořilo asi tři pětiny produktivně pracujících Švédů.

Podobně se všechny tři „buržoazní“ formace pokusily vyrovnat výhodu propojení sociálních demokratů s odbory napojením na nějakou či nějaké zájmové skupiny. Liberálové udržovali úzké vazby se Svobodomyšlným křesťanským hnutím orientovaným proti přílišnému dogmatismu státní luteránské církve. Agrárníci se zemědělskými organizacemi a především Venkovskou lidovou asociací, která existuje dodnes pod názvem Národní asociace farmářů (LRF). Tato organizace uplatňovala zajímavou kombinaci odborářských a družstevních přístupů a integrovala drtivou většinu švédských sedláků. Konzervativní Pravicová strana udržovala úzké styky se Švédskou konfederací zaměstnavatelů (SAF), sdružující soukromé podnikatele (Widfeldt, 2001: 64–65). V propracovanosti vazby k zájmovým skupinám a významu jejich podpurného působení se žádná strana nedokázala socialistům vyrovnat. Nicméně tyto vazby všem třem stranám napomohly získat pevné napojení na určitou sociální skupinu. Liberálové se primárně orientovali na obhajobu zájmů městské inteligence („bílých límečků“), konzervativci na vyšší městské vrstvy a agrárníci na sedláky.

Pro stranicko-politický systém od začátku 20. století měla **klíčový význam socioekonomická konfliktní linie vlastníci–pracující**. Hlavní dimenzí stranické soutěže se tedy stal spor mezi socialistickou levicí představovanou sociální demokracií a fragmentovanou „buržoazní“ pravicí. Projevovala se však i konfliktní linií město–venkov, z níž těžili především agrárníci (srov. Arter, 1999b: 146). Štěpení v sociální demokracii v roce 1917 sice vedlo ke vzniku nové levicové formace (komunistů), ale nijak nezměnilo hlavní pravolevou osu systému.

Jak se to promítalo do stranických interakcí? Dvacátá léta byla příznačná vládní nestabilitou vyvolanou nemožností vytvořit kabinet zaštitěný nadpoloviční parlamentní většinou. Ani největší strana v systému – sociální demokracie – jí tehdy nedisponovala. Nesocialistické strany byly vzájemně antagonistické a rovněž nedokázaly stabilní koaliční kabinet vytvořit. Mezi

lety 1920 a 1930 se proto vystřídalo sedm značně politicky odlišných vlád – mezi nimi i několik sociálnědemokratických –, jež zpravidla trvaly pouze krátkou dobu.

Ke změně došlo až v souvislosti s velkou hospodářskou krizí. Ve snaze řešit zhoršující se sociálně-ekonomickou situaci, která s sebou přinášela prudký růst nezaměstnanosti a velké sociální napětí, uzavřeli v roce 1933 opoziční agrárníci s vládními sociálními demokraty vedenými **Perem Albinem Hanssonem** dohodu o podpoře jejich kabinetu. Sociálním demokratům otevřela dohoda možnost realizace rozsáhlých sociálních programů, které fakticky akcelerovaly expanzi silně redistributivního sociálního státu. Výměnou za to získali agrárníci rozsáhlé výhody pro zemědělce (ochranu trhu, podpory farmářům atd.).

Tento antikrizový pakt vlastně znamenal zahájení toho, co se začalo označovat jako specifický „švédský model“ či „třetí cesta“ (mezi západním kapitalismem a sovětským centrálním plánováním). Jednalo se o společenské uspořádání založené na rozsáhlém veřejném sektoru, ekonomickém plánování a státní kontrole nad obchodem. Dále na vysokém a velmi progresivním zdanění a propracovaném sociálním systému, což bylo obojí nastaveno silně egalitárně. Sociální demokraté přistoupili také k omezenému znárodnování. Nezaměstnanost byla postupně odstraněna jako sociální problém.

Takové řešení důsledků velké hospodářské krize podle některých autorů zabránilo vzestupu krajní pravice, jež v té době ohrožovala existenci mnoha evropských demokracií (srov. např. Petersson, 1994: 104). Běžně užívané označení rudo-zeleného „historického kompromisu“ jako „koňského handlu“ (*kohandeln*) ovšem současně ukazuje, že jeho akceptace veřejným míněním rozhodně nebyla jednoznačná.

Švédští sociální demokraté vládli nepřetržitě v letech 1932–1976. Míra soutěživosti ve stranicko-politickém systému byla tímto faktem pochopitelně významně ovlivněna, tj. permanentní vládní postavení sociální demokracie její dynamiku významně snižovalo. Vlády ale nebyly vždy jednobarevné a většinové. Několikrát byli sociální demokraté závislí na jiné straně (zpravidla agrárnících), ať už v podobě její podpory menšinové vládě, nebo dokonce s ní museli vytvořit vládní koalici. Trvalému vládnímu postavení sociální demokracie nahrávala přetrvávající fragmentace pravé části politického spektra, v němž tři nesocialistické strany nedokázaly postupovat jednotně. Mimořádná situace nastala pouze v době druhé světové války, kdy v celonárodní vládě zasedly všechny politické strany s výjimkou komunistů.

Postupně prosazený společenský a politický konsenzus o „posvátnosti švédského modelu“ ovlivnil dokonce konzervativní Pravicovou stranu. Z důvodu společenské přijatelnosti (Siaroff, 2000: 439) změnila v roce 1969 název na **Umírněnou koaliční stranu** (*Moderata Samlingspartiet*, M). K podobné změně názvu sáhli také komunisté, do čehož se promítlo i uvolňování zá-

vislosti na Moskvě. V roce 1967 změnil název na **Levicovou komunistickou stranu** (*Vänsterpartiet Kommunisterna*, VpK). Po rozpadu východního bloku definitivně adjektivum komunistická vypustili a ponechali si jen označení **Levicová strana** (*Vänsterpartiet*, Vp). Už v padesátých letech sáhli ke změně názvu agrárníci, kteří se přejmenovali na **Stranu středu** (*Centerpartiet*, Cp). Reagovali tím – analogicky jako ostatní skandinávské agrární strany – na pokles počtu zemědělských voličů a tím i na ztrátu mobilizačních možností strany na zvolna mizející konfliktní linii město–venkov. Změna názvu vyjadřovala tendenci prezentovat se jako centristická strana orientující se i na městské voliče.

Změny v systému stran v sedmdesátých až devadesátých letech 20. století

K zajímavým rysům švédského stranického systému patřila na poměry západní Evropy mimořádně dlouhá éra jeho neměnnosti. Na začátku dvacátých let, stejně jako v polovině osmdesátých let 20. století, bylo v parlamentu zastoupeno stále pět tradičních politických stran. Mohutné volební otřesy, které Dánsko či Norsko prožily v roce 1973 (počet politických stran se drasticky zvýšil a podpora „starých“ stran prudce klesla), se ve Švédsku v sedmdesátých letech neodehrály.

Nezanedbatelný význam v tomto ohledu měl 4% volební práh zavedený v roce 1970, jenž byl výrazně vyšší než v ostatních skandinávských zemích (srov. Sundberg, 2002: 182). Velký význam nesporně měla i tradiční neutralita země, což silně omezilo vnější vlivy a zabránilo vytváření konfliktních platform na bázi postoje k NATO nebo – do začátku devadesátých let – k Evropským společenstvím (ES). Důležité se také ukázaly unifikující důsledky existujícího „švédského modelu“. Růst životní úrovně propojený se sociálním rovnostářstvím zajistil sociálním demokratům stabilní voličskou základnu nejenom mezi dělnictvem, ale umožnil jim získat i většinu zaměstnanců rozsáhlého veřejného sektoru. Napomohl tomu i ideologický pragmatismus SAP (marxismu se strana vzdala už ve třicátých letech).

Přesto sedmdesátá léta 20. století znamenala začátek pozvolné proměny stranicko-politického systému. Prvním signifikantním znakem byl nevelký, ale viditelný růst voličské volatility. V letech 1960–1968 byla v průměru pouze 4,3 %, v letech 1970–1976 stoupla na 6,6 % (Arter, 1999b: 149). Promítlo se to v mírném oslabení sociální demokracie a naopak vzestupu jejích nesocialistických konkurentů. Dalším významným faktorem bylo jejich vzájemné sblížení. Napomohla tomu celosvětová ekonomická recese sedmdesátých let, jež se nevyhnula ani Švédsku. „Švédský model“ si s ní nedokázal poradit. Vedlo to ke shodě nesocialistických stran v otázce nezbytnosti jeho reformy.

Blížící se historickou změnu naznačila situace po volbách v roce 1973, kdy se vytvořila patová rovnováha. Ze 350 poslaneckých mandátů 175 ovládala levice (sociální demokraté a komunisté) a 175 tři nesocialistické strany (vedlejším důsledkem byla už zmíněná následná ústavní reforma, která snížila počet mandátů na 349). Výsledkem bylo pokračování dosavadní menšinové jednobarevné vlády sociálnědemokratického premiéra **Olofa Palmeho**, jejíž pozice ovšem byla velmi slabá.

Po dalších volbách v roce 1976 tři nesocialistické strany zvýšily svůj volební zisk na 180 mandátů a poprvé od roku 1932 se jim podařilo vytlačit sociální demokraty do opozice a sestavit většinovou vládní koalici v čele s **Thorbjörnem Fälldinem** (Strana středu). Její životnost ovšem byla krátká. Už v roce 1978 se rozpadla kvůli rozdílnosti názoru jednotlivých členů na mírové využití jaderné energie (liberálové a konzervativci byli pro, centristé proti).*

Obdobně po volbách roku 1979, kdy byla koalice znovuobnovena opět v čele s Fälldinem a s těsnou 175mandátní většinou v 349členném parlamentu, „vydržela“ jen do roku 1981, kdy se pro změnu rozsypala v důsledku rozdílných názorů na daňovou politiku. Po dalších volbách v roce 1982 se vrátila k moci sociální demokracie. V premiérském křesle její menšinové vlády zasedl Olof Palme a po jeho – dodnes nevyjasněném – zavraždění v roce 1986 **Ingvar Carlsson**. Volby roku 1991 ovšem znovu přivedly k moci pravostředovou (menšinovou) vládu, v jejímž čele stál konzervativce **Carl Bildt**. Bildtova vláda na rozdíl od předchozích pravostředových vlád vydržela celé volební období. I když se sociální demokraté po volbách roku 1994 k vládní moci vrátili – i díky slibu, že přes ekonomickou recesi dokážou udržet stávající sociální model – a jejich menšinové vlády fungovaly i v následujícím desetiletí, je v současnosti jejich pozice nesrovnatelně slabší, než byla do sedmdesátých let.

Volby v roce 1976 ve zpětném pohledu znamenaly **konec převládajícího postavení sociální demokracie v systému**. Otevřel se tím prostor pro větší politickou soutěživost. Ztráta statusu převládající strany ovšem neznamenala, že si sociální demokraté neuchovali velký elektorátní náskok před ostatními formacemi. Přes krizové výkyvy v letech 1991 (pouze 37,7 % hlasů) a 1998 (36,4 % hlasů) dokázali pravidelně získávat okolo 40 % hlasů. Proměna systému byla na přelomu osmdesátých a devadesátých let doprovázena vstupem nových politických formací do parlamentu, čímž vzal za své původní formát pěti stran.

* Podobně byla rozdělena opoziční levice, stále environmentálněji se orientující komunisté se vyslovovali proti jaderné energii, sociální demokracie naopak pro.

Nové politické formace a témata ve švédské politice na konci 20. století

V roce 1988 se ziskem 5,5 % hlasů se do parlamentu dostala poprvé **Environmentální strana – Zelení** (*Miljöpartiet de Gröna, MpG*). Podobně jako jiní západoevropští zelení se orientovala proti jaderné energii a prosazovala rovnost pohlaví, decentralizaci a přímou demokracii. I když v dalších volbách v roce 1991 tento úspěch nezopakovala a do parlamentu nepronikla, od voleb roku 1994 se dokázala etablovat jako relevantní formace s trvalým parlamentním zastoupením. Neuspěl nicméně její pokus překreslit politickou mapu a existující dvoublokovou soutěž nahradit na základě environmentální linie jiným typem soutěže. V něm by podle svých představ tvořila MpG spojovací článek mezi „zelenými“ formacemi – agrární Stranou středu a stále silněji se postmateriálně orientujícími exkomunisty. Logika pravolevé politické soutěže se ukázala silnější a brzy vedla zelené ke spojenectví se sociální demokracií a exkomunisty (Burchell, 2001).

Volby roku 1991 lze – přes neúspěch zelených – považovat stejně jako rok 1976 za další významný mezník ve vývoji systému. Dokonce by snad bylo namístě hovořit o volebním „minizemětřesení“ (Arter, 1999b: 146). Do parlamentu totiž vstoupily dvě nové strany, přičemž procento hlasů celkem odevzdaných pěti tradičním formacím kleslo na 81,6 % hlasů. V roce 1988 to bylo téměř 91 %. Kromě toho podpora sociálních demokratů klesla na historické minimum 37,7 % hlasů.

Úspěch obou nových formací přišel se zpožděním vůči trendu, který se v ostatních skandinávských zemích prosadil zpravidla už o dvě desetiletí dříve. První z nich, **Křesťanskodemokratická koaliční strana** (*Kristen Demokratisk Samling, KDS*) – později změnila název na **Křesťanské demokraty** (*Kristdemokraterna, Kd*) –, byla založena už v roce 1964. Ovšem v době, kdy v sedmdesátých letech v ostatních skandinávských zemích sklízely úspěch „sesterské“ náboženské strany, vystupující proti nadměrné liberalizaci, rozpadu tradičních hodnot a úpadku morálky, se její volební výsledky pohybovaly v rozmezí 1–2 %, a tedy hluboko pod 4% uzavírací klauzulí. Symbolické parlamentní zastoupení získala až v roce 1985, kdy její šéf **Alf Svensson** díky uzavření volební aliance se Stranou středu získal poslanecký mandát.

Strana středu se ovšem z dlouhodobého hlediska dopustila strategické chyby. Tím, že pomohla křesťanským demokratům k vzestupu, si vytvořila do budoucna významnou konkurenci v prostředí malých měst a venkova, kde byla koncentrována velká část jejich voličů. V roce 1991 křesťanskí demokraté samostatně získali přes 7 % hlasů a ihned se ocitli v pozici vládní strany v kabinetu Carla Bildta. Jejich etablování na politické scéně stejně jako u zelených, kde působila postmateriální konfliktní linie, demonstrovalo (až překvapivou) vitalitu náboženského politického štěpení.

Druhou novou úspěšnou stranou se ve volbách roku 1991 stala populisticko-pravicová **Nová demokracie** (*Ny Demokrati*, ND). Nová demokracie nebyla bez předchůdců. Na vlně celoevropského vzestupu tohoto typu stran, od přelomu šedesátých a sedmdesátých let, který zasáhl i většinu skandinávských zemí – např. Pokroková strana v Dánsku či Strana venkova ve Finsku –, se pokusy o etablování takové formace objevily i ve Švédsku. Už v roce 1968 byla založena radikálně populistická Pokroková strana. Její volební zisky se ovšem omezily na několik mandátů ve volbách do místních zastupitelstev. Podobně omezeně úspěšná byla v osmdesátých letech regionalisticko-populistická Strana Skåne profilující se jako reprezentant regionu Skåne v jižním Švédsku.* Posledním případem před úspěchem Nové demokracie byl vznik další regionalisticko-populistické formace – Strany Sjöbö – nazvané podle malého městečka, v němž vznikla. Jejím zakladatelem byl šéf místní organizace Strany středu Sven-Olle Olsson, který na přelomu let 1987 a 1988 inicioval místní referendum k otázce pobytu politických uprchlíků ve městě. Referendum ukázalo zřejmý odpor většiny obyvatel. Celá záležitost se odehrávala v předvečer voleb v roce 1988 a stala se předmětem pozornosti celostátních médií. Strana středu v obavě před důsledky Olssona vyloučila, načež tento politik založil vlastní Stranu Sjöbö. Ta byla ve volbách roku 1991 velmi úspěšná v domovském regionu, ale celostátně získala jen 0,5 % hlasů (Rydgren, 2002: 33).

Lokální úspěch Olssonovy strany ukázal vysokou citlivost tématu imigrace. Na celostátní úrovni ovšem protestní hlasy (nejenom proti přílivu masy imigrantů) sbírala ve volbách roku 1991 strana s širším zaměřením – Nová demokracie. Jejími zakladateli se stali těsně před nimi dva politicky aktivní podnikatelé **Ian Wachtmeister** a **Bert Karlsson**. Novou stranu založili na kritice etablovaných stran za nedostatečnou reprezentaci voličů, příliš vysoké daně a rozbujelost neefektivního veřejného sektoru, který by měl být podle nich privatizován. Usilovali také o omezení počtu imigrantů v zemi. Jednalo se tedy o relativně široký programový záběr, který problematizuje označení Nové demokracie jako monotematické strany. Wachtmeister a Karlsson k tomu připojili ještě zlehčující a recesistický přístup k politice, čímž se výrazně odlišili od volebních kampaní tradičních stran. Výsledkem byl zisk 6,7 % hlasů a 25 křesel v roce 1991. Nejvíce pro Novou demokracii hlasovali bývalí dělníci voliči sociální demokracie především v menších městech (Rydgren, 2002: 34; Arter, 1999b: 158).

Bleskový vzestup strany se ovšem ukázal jako přechodný. Záhy se dostavil konflikt mezi oběma „otci-zakladateli“, Wachtmeisterem a Karlssonem, který vyústil v rozklad strany. Charismatický Wachtmeister opustil předsednický

* Tato oblast se silnou lokální identitou byla v minulosti předmětem válek mezi Švédskem a Dánskem. Na konci 17. století pak definitivně připadla Švédsku.

post. Jeho odchod se spolupodepsal na propadu strany v dalších volbách v roce 1994 (zisk jen 1,2 % hlasů). Nová demokracie poté zmizela z politické scény. Na její úspěch se snažily navázat jiné populistické formace, na prvním místě Švédští demokraté (Sverigedemokraterna). Tato strana vznikla pod názvem Švédská strana už v osmdesátých letech spojením Pokrokové strany (viz výše) a xenofobně orientované skupiny „Udržet Švédsko švédské“ (Bevare Sverige Svenskt). Švédští demokraté ovšem zůstali marginální politickou formací bez parlamentního zastoupení.

Neúspěch dlouhodobého etablování radikálně populistické formace bývá vysvětlován jako důsledek relativně menšího významu imigračního problému – ve srovnání třeba s Dánskem či Norskem – ve vnímání švédskou veřejností (Rydgren, 2002). Tento názor je ovšem značně diskutabilní, jak ukázaly např. parlamentní volby v roce 2002 (viz níže). Spíše je nutné vzít v úvahu schopnost etablovaných pravostředových stran převzít témata populistické krajní pravice, tj. imigrační problematiku, otázku reformy sociálního státu, snížení daní, prosazení „práva a pořádku“ atd., a tím získat její potenciální voliče. Velmi důležitá se pak stala skutečnost, že negativní postoj části voličů ke vstupu do EU, který např. v případě Dánska napomohl expanzi Pokrokové strany M. Glistrupa, dokázala ve švédských podmínkách podchytit krajní levice, nikoli krajní pravice.*

Švédské politické strany a Evropská unie

Podobně jako v Dánsku nebo v Norsku se pro švédský stranicko-politický systém od konce 20. století stala významnou **otázka členství v ES/EU a postoj k evropské integraci**. Rozpad východního bloku a konec studené války otevřel otázku pozice země v nových geopolitických podmínkách. Významně zde přitom působilo úzké hospodářské propojení s prostorem ES. V červenci 1991 podalo Švédsko oficiální žádost o členství a v listopadu 1994 proběhlo referendum, které nevelkou většinou (53 : 47 %) švédské členství schválilo. Je zajímavé, že v průzkumech veřejného mínění – s výjimkou období těsně před referendem – se před i po referendu větší část obyvatel vždy vyslovovala proti členství (Dürr – Marek, 2003b: 26). Rozdělila se i politická obec, přičemž tenze okolo této otázky se do budoucna stala trvalou součástí švédské politiky a společenského diskurzu.

Zelení a exkomunisté se v souladu s názorem drtivé většiny svých voličů ostře stavěli proti členství. Základním argumentem byla jejich obava z nutnosti přizpůsobit vysoké standardy švédské ochrany životního prostředí méně náročným normám EU (Rydgren, 2002: 41). Stejný názor zastávala

* Je ovšem nutné poznamenat, že Nová demokracie zastávala k švédskému členství v EU pozitivní postoj. Naopak Švédští demokraté jsou tvrdě euroskeptickou stranou.

významná část Strany středu, která se obávala negativních dopadů vstupu na švédské zemědělství. Ovšem nakonec se strana i s ohledem na účast v tehdejší pravostředové vládě Carla Bildta (1991–1994), v níž dominovali zcela proevropská konzervativci a liberálové, rozhodla vstup – přes odpor stranických euroskeptiků – podpořit. Rozdělená nebyla jen samotná strana, ale přibližně na polovinu také její voliči. Celá otázka se pro Stranu středu ukázala velmi nebezpečná a prohloubila ztrátu její voličské podpory.

Podobně nebezpečná se otázka členství v EU stala pro sociální demokracii, která byla rovněž nejednotná, stejně jako její voliči. Když se po volbách v září 1994 dostala k moci nová menšinová sociálnědemokratická vláda I. Carlssona, rozhodl se nový předseda vlády před přístupovým referendem v listopadu 1994 pro razantní proevropskou kampaň. Nebral přitom ohled ani na silné euroskeptické křídlo ve straně ani na jiný názor zhruba poloviny tradičních voličů strany. Tento postup se ovšem projevil v propadu podpory sociální demokracie v dalších letech, když se naděje spojované s členstvím (pokles cen potravin, zlepšení ekonomické situace země atd.) příliš nenaplnily a naopak se předmětem společenského diskurzu staly některé „přehmaty“ spojované s Bruslem (srov. Dürr – Marek 2003b). Značnou pozornost vyvolal např. problém se švédskými jahodami. Vzhledem k nepříznivému klimatu nedorůstaly rozměrů, aby mohly být podle unijních norem považovány za jahody.

Nespokojenost částí voličů s postojem částí tradičních elit v otázce vstupu se naplno promítla v prvních volbách do Evropského parlamentu v roce 1995. Zatímco zelení a exkomunisté, stavící se proti vstupu do unie, dosáhli výrazně lepšího výsledku, než byly jejich zisky v parlamentních volbách v roce 1994 (exkomunisté získali 12,9 % hlasů a tři mandáty, zelení dokonce 17,2 % hlasů a čtyři mandáty), SAP zcela propadla (jen 28,1 % hlasů a sedm mandátů). Slabšího výsledku dosáhla i Strana středu (7,2 %, dva mandáty) a liberálové (4,8 % hlasů, jeden mandát). Podobná situace se zopakovala v dalších volbách v roce 1999, kdy SAP opět „utrpěla“ vítězství (26,1 % hlasů, šest mandátů) a naopak triumfovali exkomunisté (15,8 % hlasů a tři mandáty) a zelení (9,4 % hlasů a dva mandáty). Strana středu ještě mírně ztratila (6 % hlasů, jeden mandát), naopak liberálové si polepšili (13,8 % hlasů, tři mandáty) (celkově tehdy Švédsko obsazovalo 22 euromandátů).

Současná podoba stranického systému

Volby roku 1998 lze považovat vedle voleb 1976 a 1991 za další důležitý bod ve volební historii země. Nic na tom nemění fakt, že i po nich zůstala u moci stávající sociálnědemokratická vláda Görana Perssona. (Persson nahradil v čele strany i kabinetu rok po vstupu do EU Carlssona, který oznámil odchod z politického života.) Sociální demokraté ve volbách získali pouze 36,4 % hlasů, což bylo nejméně od roku 1921 (!). Na tomto výsledku se bezprostředně

projevila bolestivá reforma státních financí. Sociální demokraté ve snaze vyvést zemi z ekonomické krize sáhli k úsporným zásahům ve veřejném sektoru a rovněž k zvyšování daní. Mimo to se pokusili reformovat regulaci trhu práce. Kvůli své nepružnosti nebyl schopen řešit problém narůstajícího počtu nezaměstnaných. V době voleb jich v osmimilionovém Švédsku bylo asi půl milionu. V zemi, kde do začátku devadesátých let existovala plná zaměstnanost, to voliči vnímali mimořádně negativně.

Ekonomické reformy výrazně zhoršily vztahy SAP s jejím tradičním partnerem Švédskou konfederací odborových svazů (LO). Vazba na odbory slábla. Už v roce 1987 bylo zrušeno kolektivní členství odborů ve straně, což uvolnilo závislost strany na nich. Avšak nyní se vzájemný vztah dostal do silně konfliktní polohy, v níž se zájmy SAP a odborů střetly (Aylott, 2003: 374; srov. Widfeldt, 2001: 73).

Celkovým důsledkem všech těchto faktorů bylo výrazné oslabení loajality tradičních sociálnědemokratických voličů. Vyústilo to v katastrofální volební výsledek strany ve volbách roku 1998. Je důležité, že bývalí voliči sociální demokracie, nespokojení s (umírněnou) snahou strany reformovat sociální stát, přešli většinou k exkomunistické Levicové straně (Möller, 1999: 266). Ta svůj volební zisk ve srovnání s předchozími volbami prakticky zdvojnásobila, když získala 12 % hlasů, v roce 1994 to bylo pouze 6 %.* Naopak z propadu sociální demokracie prakticky nic nevytěžili zelení, kteří mírně ztratili (v roce 1994 5 % hlasů, v roce 1998 4,5 %). Na neúspěchu sociální demokracie se podepsala i nižší volební účast, která sice dosáhla na západoevropské poměry velmi slušné úrovně 81,4 %, ovšem ve srovnání se švédskou minulostí, kdy se zpravidla pohybovala nad 90 %, to bylo málo. Řada sociálnědemokratických voličů prostě zůstala doma.

Úpadek třídního hlasování a oslabení vazby k tradičním partnerským zájmovým organizacím ovlivnil i volební zisky dvou dalších tradičních stran – Strany středu a liberálů.† U Strany středu, která se deklarativně snažila situovat do pravého středu, se navíc do výsledku negativně promítl také fakt, že nesla spoluodpovědnost za vládní politiku v předchozím období (od roku 1995 měla se sociální demokracií uzavřenou oficiální dohodu o podpoře vlády). Obě strany jen těsně překonaly 4% uzavírací klauzuli. Liberálové získali 4,7 % hlasů (v roce 1994 to bylo 7,2 % hlasů), Strana středu 5,2 % (v roce 1994 7,7 %).

Volební výsledek konzervativců se ve srovnání s rokem 1994 takřka nezměnil – 22,7 % hlasů (v roce 1994 22,2 %). Bylo to značně překvapivé, protože průzkumy veřejného mínění jim ještě několik měsíců před volbami přisuzovaly

* Zatímco ještě v roce 1994 hlasovaly pro sociální demokracii dvě třetiny členů LO, v roce 1998 už jen polovina. Naopak Levicovou stranu volila v roce 1991 jen 4 % členů LO, v roce 1998 už pětina! (Möller, 1999: 266)

† Například u Strany středu bylo ještě v roce 1968 přes 50 % členů také organizováno v nějaké zájmové rolnické organizaci, v roce 1994 to bylo ale už jen 27 % (Widfeldt, 2001: 70).

výsledek 30–35 % hlasů. Tento fakt lze vysvětlit rostoucím počtem voličů, kteří se rozhodují až v průběhu volební kampaně. Ve volebním výsledku se příliš nepromítla vysoká popularita předsedy konzervativců Carla Bildta, který jako řešení ekonomických problémů země navrhoval snížení daní a rozsáhlou privatizaci státního hospodářského sektoru. Navíc průzkumy ukázaly prakticky stejný fenomén, jaký se projevil u sociálních demokratů, Strany středu a liberálů, tj. značný odliv voličů. Ten byl sice vyvážen přílivem především z řad prvovoličů, ovšem i v případě konzervativců to demonstrovalo erozi tradičního voličského jádra (Arter, 1999c: 298; Möller, 1999: 266). K tomu je nutné dodat, že k oslabení vazby na podpůrné zájmové organizace (svazy zaměstnavatelů) došlo v devadesátých letech i u konzervativců.

Překvapivým „černým koněm“ voleb v roce 1998 se stali Křesťanští demokraté, kteří téměř ztrojnásobili svůj volební zisk (11,8 % hlasů, v roce 1994 jen velmi těsně překročili 4% uzavírací klauzuli). K jejich úspěchu rozhodujícím způsobem napomohla transformace od úzce evangelicky orientované až sektářské formace k nedogmatické křesťanské straně v čele s populárním lídrem Alfem Svenssonem. Uvolnění vazby části voličů k tradičním stranám se promítlo v přílivu části bývalých voličů konzervativců, liberálů, Strany středu, a dokonce i některých tradičních sociálnědemokratických voličů ke křesťanským demokratům.* Důležitým fenoménem, který se projevil ve volebním úspěchu křesťanských demokratů, byl i silný apel na desetiletými zažitý sociální konzervatismus voličů, kritický k převládajícímu konsenzu tradičních stran o potřebě určité reformy původního modelu sociálního státu, byť samozřejmě mezi přístupem sociálních demokratů a konzervativců panovaly značné rozdíly. Křesťanští demokraté – paradoxně stejně jako exkomunisté na opačné straně politického spektra – zdůrazňovali význam solidarity ve společnosti. Pro voliče orientující se na zachování rozvětveného systému sociálního zabezpečení se to ukázalo velmi atraktivní.

Volby v září 1998 lze vzhledem k propadu většiny tradičních stran obecně hodnotit jako *protestní volby* (Möller, 1999; Arter, 1999c). Současně je lze považovat za projev *definitivního rozmrznutí* systému (voličská volatilita dosáhla 15,5 %, v šedesátých letech byla třikrát nižší – viz výše). Důležitý byl také fakt, že zatímco v roce 1991 došlo k významnému volebnímu propadu pouze u sociální demokracie, v roce 1998 jej prodělaly tři z pěti „starých“ stran.

Vysoký stupeň nestálosti voličské podpory jako fenomén, který se stal trvalou realitou švédských voleb, potvrdily i volby o čtyři roky později v září 2002. Šéf liberálů Lars Leinborg vsadil v předvolební kampani strany na témata azylové a imigrační politiky. Přes kritiku levice, která liberály obviňovala z rasismu, se dá říci, že programatika liberálů nebyla antiimigračně

* 27 % křesťanskodemokratických voličů volilo v roce 1994 konzervativce, 10 % liberály, 9 % centristy a 8 % sociální demokraty (Möller, 1999: 267).

zaměřená. Spíše se snažila zabránit eskalaci celého problému prostřednictvím jeho regulace, která by byla pro zemi přínosná. Jedním z bodů programu byla např. nová povinnost cizince žádajícího o občanství složit zkoušku ze švédštiny. Liberálové také upozorňovali na problém nedostatku pracovních sil v některých oborech v souvislosti s populační depresí, který by právě noví imigranti mohli pomoci řešit. Dále prosazovali zkrácení lhůt pro posuzování žádostí o azyl, rychlou integraci přistěhovalců do společnosti a zabránění jejich diskriminací. Ve volební kampani se ukázalo, že právě tematika imigrace dokáže oslovit velkou skupinu voličů. Liberálové s původně velmi nízkými volebními preferencemi na hranici vstupu do parlamentu z toho významně profitovali. Získali 13,3 % hlasů, což bylo několikanásobně více než v roce 1998.

Ztratili naopak především konzervativci, kteří získali jen 15,1 % hlasů, což byl jejich nejhorší výsledek od roku 1970. Nepomohl jim ani program, v němž byla jako klíčová zdůrazňována nutnost snížení daní. Mírně ztratili i křesťanští demokraté (9,1 % hlasů), nicméně si udrželi pozici čtvrté nejsilnější politické strany. Jejich volební kampaň byla založena na kritice zákona schváleného krátce před volbami roku 2002, který umožnil homosexuálním párům v registrovaném partnerství adopce dětí. Zajímavostí, která potvrzovala přijatelnost KD pro různé skupiny voličů, byla předvolební výzva imáma švédských muslimů. Ten vyzval své souvěrce k podpoře křesťanských demokratů s ohledem na jejich postoj v sociálních otázkách a blízkost jejich rodinné politiky islámským hodnotám (Madeley, 2003: 169).

Nepochybným formálním i faktickým vítězem voleb se stala vládní sociální demokracie. I když zůstala značně vzdálena dávným volebním úspěchům, zlepšila svůj volební výsledek ve srovnání s minulými volbami na necelých 40 %. Hlavní vliv mělo zlepšení sociálně-ekonomické situace, růst hrubého domácího produktu a pokles nezaměstnanosti, které se dostavily v závěru devadesátých let. Dále pak domácí veřejností pozitivně vnímané švédské předsednictví v EU, které Persson dokázal zužitkovat v průběhu předvolební kampaně. Volební výsledek opět nepřímou potvrdil propojenost podpory sociálních demokratů a exkomunistů. Prakticky stejně jako stoupl volební zisk SAP, poklesl výsledek Levicové strany (8,3 % hlasů).

Obecně volební výsledky posílily postavení sociálních demokratů, kteří byli v letech 1998–2002 závislí na podpoře obou dalších opozičních levicových stran – exkomunistů a zelených. Zelení, jejichž volební výsledek zůstal prakticky stejný jako před čtyřmi lety (4,6 % hlasů a 17 křesel), před volbami deklarovali cíl účastnit se ve vládě. Stejně jako v roce 1998 se ale zopakovala situace, v níž zeleným – jejichž spolupráce s konkurenčním pravostředovým blokem byla oboustranně odmítaná – nezbylo než se přiklonit ke kooperaci se sociálními demokraty. To i přesto, že ti odmítli jejich přibrání do vlády. Otevřeli tím Perssonovi možnost pokračování jeho jednobarevné menšinové vlády (srov. Gilland, 2003).

zpravidla vstoupili do sociální demokracie). V šedesátých letech začala stranická diskuse o vztahu k SSSR, v sedmdesátých letech deklarovali švédští komunisté svou blízkost k eurokomunismu a postupně do svého programu zahrnuli feministické, pacifistické a environmentální prvky. Tento posun vyvolal secesi ortodoxně promoskevského křídla, které ovšem zůstalo ve volbách marginální. (Ex)komunisté podchytili část účastníků protestního studentského hnutí z konce šedesátých let a dokázali obrátit trend poklesu své volební podpory a trvale ji stabilizovat bezpečně vysoko nad 4% uzavírací klauzuli (dodnes tvoří mladí voliči důležitou složku elektorátu strany).

Podle programu z roku 2000 se Vp vymezuje jako socialistická strana pracujících a obránce parlamentní demokracie postavené na soutěživých volbách. Požaduje plnou zaměstnanost, zkrácení pracovní doby a garantovaný minimální příjem pro každého. Odmítá moc finančního kapitálu a požaduje „demokratizaci hospodářství“ tak, aby klíčová ekonomická rozhodnutí přijímala vláda a parlament (práva vlastníků mají být omezena). Chce bránit výdobytky sociálního státu dosažené v minulosti a odmítá jejich omezování. Z komunistického programu zůstala dodnes zachována představa společnosti rozdělené na dvě základní třídy – dělnictvo a buržoazii, které jsou v konfliktu, v němž Vp stojí na straně dělnictva. Odmítá monarchii. Je proti členství země v EU. V roce 2003 uváděla asi 14 tisíc členů. Na evropské úrovni je součástí Konfederální skupiny sjednocené evropské levice/Severské zelené levice (GUE/NGL).

Environmentální strana – Zelení (Miljöpartiet de Gröna, MpG)

Jedná se o ekologickou stranu, jejíž vývoj kopíroval cestu řady jiných evropských zelených. V době svého vzniku (1981) se prezentovala jako protestní a alternativní formace vymezující se antistranicky vůči „starým“ stranickým strukturám a politickým elitám. Odmítala své zařazení na pravolevé škále. Velmi rychle ovšem v rámci snahy o politické působení na lokální i celostátní úrovni akceptovala vytvoření pevných organizačních struktur a postupně se dostala do pozice spojence sociální demokracie. Prozatím s ní ale nikdy nevytvořila vládní koalici.

Základ programové identity strany tvoří důraz na trvale udržitelný rozvoj, solidaritu na všech úrovních (mezigenerační, národní, mezinárodní, ale i se zvířaty). Dále má v programu co největší decentralizaci, odstranění nadměrné byrokracie, daňovou reformu zaměřenou na zlepšení ekologických standardů, redukci výdajů na armádu a zbrojení, podporu zemí třetího světa, maximální využívání přímé demokracie atd. Významnou roli v programatice zaujímá odpor proti jaderné energetice, který strana zdůrazňovala od svého vzniku. Volečskou základnu tvoří především mladší obyvatelé měst. V roce 2003 uváděla asi 7 tisíc členů. Je členem Evropské strany zelených (EGP).

Závěr

Švédský stranický systém prošel v průběhu 20. století zajímavým vývojem. Za pozornost stojí zvláště dlouhá a nepřerušovaná éra vládnutí sociálních demokratů od třicátých do poloviny sedmdesátých let 20. století. Právě proto hovořil Giovanni Sartori (Sartori, 1976: 197) ve švédském případě o **systému predominantní strany**. Ovšem s tím, že jde – podobně jako u sousedního Norska – o *hraniční případ*. Nicméně díky délce a kontinuitě vlády sociální demokracie je Švédsko k tomuto typu systému přiřaditelné. Pozice jiných formací s podobným postavením (např. japonské Liberálnědemokratické strany nebo indické Kongresové strany) byla z hlediska predominance nesporně silnější (SAP musela občas vytvářet menšinové či koaliční vlády). Přesto se jednalo v rámci soutěživých systémů západní Evropy o mimořádný úspěch.

Změny chování voličů v poslední čtvrtině 20. století sociální demokraty o predominantní postavení připravily. Nicméně i v následujících desetiletích hráli roli největší politické strany a pravidelně, byť nyní už ne trvale vládli. Významně tomu napomohla jejich programová flexibilita, rozvolnění vazby s odbory a posílení postavení vedení strany. SAP se tím od organizačního modelu masové strany posunula k univerzální (catch-all) formaci. Nezabránilo to ovšem některým nepřijemným volebním výkyvům (např. ve volbách v letech 1991 a 1998).

Současnou podobu stranického systému lze na tomto základě hodnotit jako *umírněný pluralismus* s dominantní stranou (Sartori, 1976) či *multipartismus* s *dominující stranou* (Blondel, 1968). Strukturální změny přitom systém posunuly k soutěži mezi pravicovým a levicovým politickým blokem. Levici tvoří sociální demokraté, exkomunisté a zelení, pravici čtyři nesocialistické strany – konzervativci, liberálové, centristé a křesťanští demokraté.

Nepřehlédnutelnou roli ve švédské politice posledních desetiletí hrají nová, v minulosti neznámá nebo politicky marginální témata. K těm nejvýznamnějším patří spor materialismus–postmaterialismus, morálně-náboženská tematika, postoj k imigrantům a reforma sociálního státu. Všechna tato témata se významně promítla do politické soutěže. Její pravolevé fungování se však nezměnilo. V této souvislosti se nabízí otázka, zda potenciál změny má další, v současnosti mimořádně kontroverzní téma švédské politiky – otázka postoje k evropské integraci a EU. Je nesporné, že od devadesátých let 20. století neobyčejně významně dělí jak politickou obec, tak společnost. Někteří autoři v této souvislosti dokonce hovoří o nové konfliktní linii, resp. o revitalizaci staré tenze mezi městem a venkovskými periferiemi (Arter, 1999b: 157).^{*} K zodpovězení této otázky je zapotřebí přistupovat opatrně. I když mobilizační

* Vychází to z faktu, že zatímco městská populace především v jižních oblastech Švédska členství podporuje, obyvatelé severních, méně zalidněných venkovských oblastí jsou proti.

potenciál evropských témat je nepřehlédnutelný, nedošlo v jeho důsledku ke změně vládně-opozičních interakcí, a tedy ani pravolevého fungování soutěže. Potvrzuje to existence jednobarevných sociálnědemokratických vlád prosazujících větší integrační zapojení země, které přes tuto orientaci podporovali antiunionně naladěni zelení a exkomunisté. Evropská témata jsou patrně nejvýznamnější pro euroskeptické strany – Zelené a Levicovou stranu. Ale ani u nich nejde o dominantní prvek identity, což nasvědčuje spíše negativní odpovědi. Ani úspěch nové monotematicky antiintegrační Červnové kandidátky ve volbách do Evropského parlamentu roku 2004 nebude pravděpodobně znamenat zásadní průlom do dosavadní stranicko-politické konfigurace. Její působení se podobně jako u „sesterských“ dánských stran zřejmě omezí především na nadnárodní úroveň Evropské unie. Pro národní rovinu zřejmě bude mít dlouhodobě malý význam.

Seznam vybraných zkratk

Bf	Agrární strana (<i>Bondeförbundet</i>)	M	Umírněná koaliční strana (<i>Moderata Samlingspartiet</i>)
Cp	Strana středu (<i>Centerpartiet</i>)	MpG	Environmentální strana – Zelení (<i>Miljöpartiet de Gröna</i>)
Fp	Liberální lidová strana (<i>Folkpartiet Liberalerna</i>)	ND	Nová demokracie (<i>Ny Demokrati</i>)
Hp	Pravicová strana (<i>Högerpartiet</i>)	SAP	Sociálnědemokratická dělnická strana (<i>Socialdemokratiska Arbetarepartiet</i>)
JL	Červnová kandidátka (<i>Junilistan</i>)	Vp	Levicová strana (<i>Vänsterpartiet</i>)
Kd	Křesťanští demokraté (<i>Kristdemokraterna</i>)	VpK	Levicová komunistická strana (<i>Vänsterpartiet Kommunisterna</i>)
KDS	Křesťanskodemokratická koaliční strana (<i>Kristen Demokratisk Samling</i>)		
KP	Komunistická strana (<i>Kommunistiska Partiet</i>)		

TABULKA 14

Výsledky voleb do švédského Riksdagu v letech 1948–2002 (v procentech hlasů; v období dvoukomorového parlamentu se jedná o výsledek voleb do dolní komory)

Zdroj: <http://www.parties-and-elections.de>

	1948	1952	1956	1958	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	
SAP	46,1	45,1	44,5	45,2	47,8	47,3	50,1	45,3	43,6	42,7	43,2	45,6	44,7	43,2	37,7	45,4	36,4	39,9	
M	12,3	14,4	17,1	19,5	16,5	13,7	12,9	11,5	14,3	15,6	20,3	23,6	21,3	18,3	21,9	22,2	22,7	15,1	
Cp	12,4	10,7	9,4	12,7	13,6	13,2	15,7	19,9	25,1	24,1	18,1	15,5	9,9	11,3	8,5	7,7	5,1	6,2	
Fp	22,8	24,4	23,8	18,2	17,5	17	14,3	16,2	9,4	11,1	10,6	5,9	14,2	12,2	9,1	7,2	4,7	13,3	
Vp	6,3	4,3	5	3,4	4,5	5,2	3	4,8	5,3	4,8	5,6	5,6	5,3	5,8	4,5	6,2	12	8,3	
Kd						1,9	1,5	1,8	1,8	1,4	1,4	1,9	1,3	2,9	7,1	4,1	11,8	9,1	
MpG												1,7	1,5	5,5	3,4	5	4,5	4,5	
ND															6,7				1,2